րիմայ՝ որդոյ Գրիգորի Խաչեան իշխանի»[21]*: Գրիգորի տիրոյթներում («ի տան իւր ի Խաչեան գաւառի») գումարուած ժողովի մասնակիցների թւում կաթողիկոսը մասնաւորապէս յիշատակում է նրա գաւառի հետեւեալ վանքերից ժամանածներին՝ Աթախայ, Մաքենոցաց, Շիկաքարի, Խանդին (հաւանաբար՝ նոյն* Խադայ, Խադարայ*), Ոսկեվանից, Այծաքարայ,* Գանձասարու *եւ* Խաչինայ *(վերջին երկուսի վանականներն էին Հայր Սարգիսը եւ Հայր Մանուշակը): Այս* Խաչինավանքի *մասին այլ վկայութիւններ չկան:*

Տեղին հարկ է նշել, որ մեր պատմագրութիւնը շարունակում է կանգնած մնալ աղբիւրագիտական մի լուրջ հակասութեան լուծման խնդրի առջեւ: Ըստ Ժ. դ. սկզբի պատմիչ Թովմա Արծրունու (այդպէս նաեւ՝ Յովհաննէս Դրասխանակերտցու, Մովսէս Դասխուրանցու, Ստեփաննոս Ասողիկի ու նրանց կրկնող աւելի ուշ մատենագիրների)՝ 855 թ. Բուղա արաբ զօրապետը բազմաթիւ հայ իշխանների թւում գերի տարաւ նաեւ Սահլ Սմբատեանին, որին վասպուրականցի հեղինակն անսպասելիօրէն անուանում է. «Շաքեոյ տէր»[22]*:*

Հետազօտողների մեծ մասի իրաւացի գնահատմամբ՝ Թովման նկատի ունի Կուր գետից հիւսիս գտնուող Շաքի (հետագայում՝ Նուխի) քաղաքը, որն այդ դարաշրջանում Բուն Աղուանքի քրիստոնեայ հատուածի եւ իշխանութեան կենտրոնն էր եւ որի տիրակալ Համամ Բարեպաշտ Բագրատունին (կոչուած նաեւ՝ Յովհաննէս*) Թ. դ. վերջում հռչակեց* Աղուանից *թագաւորութեան վերականգնումը (վրաց աղբիւրներում կոչուել է նաեւ* Հերէթ*, արաբալեզու երկերում՝* Շաքքի *կամ* Շաքին*. արդի դաղստանեան պատմագրութեան մէջ արմատաւորուել է* Երկրորդ Աղուանից թագաւորութիւն *անուանումը): Սակայն, միւս կողմից, Մովսէս Դասխուրանցու բազմաթիւ հաղորդումներից երեւում է (տե՛ս վերեւում), որ Սահլի իշխանութիւնը մինչեւ Բաբեկին գերելը տարածուել է լոկ Խաչէնի վրայ, իսկ դրանից յետոյ՝ նաեւ Սոթք գաւառի (Սիւնիքի հիւսիսում):*

Այնուամենայնիւ, սկսած Նիկ. Ադոնցից, Թովմա Արծրունու վկայութիւնը համարուել է բաւարար եւ փորձ է կատարուել իրար կապելու Խաչէնի եւ Հերէթի իշխանատոհմերը: Պատմաբանի եւ նրան շարունակողների կարծիքով՝ Սահլի հայր Սմբատը իր՝ իբրեւ թէ իւրայատուկ անուան շնորհիւ կարող է սերուած համարուել այն Բագրատունի տոհմաճիւղից, որը, մէկ-երկու սերունդ առաջ տեղափոխուելով Տարօնից արեւմտեան Հերէթ, ստացել էր այդ երկիրը Վրաց Արշիլ թագաւորից (ըստ «Մատիանէ Քարթլիսա» երկի), իսկ Սահլի որդի Յովհաննէսը (արաբական աղբիւրներում՝ Մուաւիա*), որը յի-*

21 **Տեառն Անանիայի Հայոց կաթողիկոսի** *Յաղագս ապստամբութեան տանն Աղուանից, որ ընդ ժամանակս ժամանակս լեալ իցէ ձեռնադրութիւնն արտաքոյ սուրբ Լուսաւորչի աթոռոյն*, - «Արարատ», 1897 [հրատ. **Գ. Տէր-Մկրտչեան**], էջ 134 եւ 144: Հեղինակը յիշատակում է նաեւ «Աղուանից» այլ իշխանների, այդ թւում՝ իշխանաց իշխան Սենեքերիմին, որը որոշ ժամանակ անց պիտի դառնար Փառիսոսի թագաւորութեան հիմնադիրը:

22 «Եւ խաղացուցին ի Սամառայ. որոց անուանք ճանաչի սոցա՝ տէր Սմբատ սպարապետ Հայոց, եւ Գրիգոր Քուրդկայ որդի Մամիկոնենից տէր, եւ *Ատրներսեհ Աղուանից իշխան*, եւ Գրիգոր Սիւնեաց տէր, եւ *Սահլ [ձեռագրում գրչի վրիպակով՝* Մահլ*]՝ Սմբատայ որդին՝ Շաքեոյ տէր, որ զԲաբանն կալաւ*, եւ Իշխանական Վասակ՝ Վայոց ձորոյ տէրն, եւ Փիլիպպէ իշխանն Սիւնեաց, եւ Ներսեհ իշխան Գարիթայանից *[սրբագրուող՝* Գարդմանից*]*, եւ ապա Եսայի Ապումուսէ, որ զշատ պատերազմունսն եհար» (տե՛ս ՄՄ, ձեռ. թիւ 10451, թ. 193բ: Հմմտ. **Թովմայի վարդապետի Արծրունւոյ** *Պատմութիւն տանն Արծրունեաց*, Ի լոյս էած **Ք. Պ[ատկանեան]**, Ս. Պետերբուրգ, 1887, էջ 191; **Թովմա Արծրունի** եւ **Անանուն**, *Պատմութիւն տանն Արծրունեաց*, Քննական բնագիրը, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները **Մ. Հ. Դարբինեան-Մելիքեանի**, Եր., 2006, էջ 213):